

УДК 159.923.2-057.875

© І. І. Павелко, 2022

orcid.org/000-0002-3933-6949

<https://doi.org/10.33989/2226-4078.2022.1.252066>

ПАВЕЛКО Ірина Іванівна

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи Державного університету «Одеська політехніка» (м. Одеса)

ДОСЛІДЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ У СТУДЕНТІВ, ЩО ОТРИМУЮТЬ ДРУГУ ВИЩУ ОСВІТУ

У статті обґрунтовується необхідність вивчення проблеми ідентичності та умов її становлення. Теоретично досліджено причини з яких людина отримує другу вищу освіту, однією з яких є переживання кризи ідентичності особистості.

У дослідженні ідентичності використовується особистісний підхід, який ґрунтується на закономірностях побудови, функціонування і розвитку особистості та являє собою сукупність концептуальних уявлень, психодіагностичних і розвивальних способів, які сприяють формуванню зрілої ідентичності особистості здобувачів вищої освіти. Розроблено та обґрунтовано структурну модель суб'єктивної та кризової ідентичності здобувачів, які отримують вищу освіту. Зміст структурної моделі суб'єктивної та кризової ідентичності здобувачів, які отримують другу вищу освіту полягає в тому, що кожен компонент змістовно-особистісного виміру робить свій системний внесок у становлення і переживання особистістю своєї ідентичності, особистісної та професійної.

Визначено, що центральним психологічним механізмом рефлексивного процесу ідентичності є децентрація, завдяки чому особистість знаходить свій власний, а не нав'язаний шлях розвитку, який супроводжується відчуттям особистісної та професійної визначеності, тотожності і цілісності.

Введено поняття суб'єктивна ідентичність за підструктурами особистості; набули подальшого розвитку уявлення про психологічні умови та засоби розвитку ідентичності особистості студентів.

Представлено результати експериментального дослідження суб'єктивної та кризової ідентичності у здобувачів другої вищої освіти та здобувачів, що отримують першу вищу освіту. Зокрема, досліджено, що тільки 50,01 % здобувачів, які отримують другу вищу освіту мають досягнуту особистісну ідентичність та 38,8% – відповідно, професійну досягнуту ідентичність.

Статус ідентичності в стадії мораторію (стан кризи ідентичності) діагностовано у 33,33 % здобувачів другої вищої освіти та у 9,09 % здобувачів, що отримують першу освіту.

Структурна модель суб'єктивної та кризової ідентичності здобувачів, які отримують другу вищу освіту дає підстави для продуктивного пошуку передумов і детермінант, як чинників подолання кризи ідентичності та створення адекватної, навіть ідеальної, суб'єктивної та професійної ідентичності.

Ключові слова: *модель ідентичності, досягнута суб'єктивна ідентичність, кризова суб'єктивна ідентичність, друга вища освіта.*

Постановка проблеми. Стрімкі зміни в суспільстві, реформування системи вищої професійної праці, прагнення до кар'єрного росту, конкуренція на ринку праці, бажання підвищити свій соціальний статус, прагнення до самовдосконалення стимулюють сучасних фахівців до безперервної освіти.

Вища освіта – це показник розвитку людини і символ певного соціального статусу. Нерідкі випадки, коли людина вирішує отримати другу вищу освіту через кілька років після закінчення навчання, а багато здобувачів намагаються поєднувати навчання на двох факультетах одночасно.

Отримуючи першу вищу освіту молоді люди часто стикаються з широким спектром зовнішніх орієнтирів розвитку, відчувають стан, що характеризується несформованістю внутрішніх основ особистості, серед яких: неоднозначність ціннісно-сміслових орієнтацій, відчуття розгубленості, фрагментарність особистісних кордонів, іноді несамостійне прийняття рішення щодо вибору майбутньої професії.

Згодом така мотивація отримання освіти і спеціальності неминуче призводить до втрати відчуття, що людина сама контролює своє власне життя, що в результаті призводить до переживання кризи ідентичності, невпевненості у своїх здібностях та відчуттях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення ідентичності здобувачів, що отримують другу вищу освіту вимагає уточнення самого цього поняття. Слід зазначити, що ідентичність – це складний феномен, що включає різні рівні свідомості, індивідуальні та колективні, онтогенетичні і соціогенетичні підстави.

Вперше термін «ідентичність» було розглянуто Дж. Локком в XXVII столітті як усвідомлення індивідом власної особистісної тотожності, що поширюється на будь-яку минулу дію або думку (Локк Дж., 1985).

М. Хайдеггер розуміє під «ідентичністю» загальність буття. Будь-яке суще тотожне самому собі і – остільки, оскільки воно є суще – будь-кому іншому сущому (Хайдеггер, 1993).

У психології термін «ідентичність» довгий час не використовувався, що однак не означає його відсутності, тому що проблема ідентичності в психологічних науках все-таки існувала. Наприклад, З. Фройд по суті говорить саме про ідентичність, коли в роботі «Я і Воно» висуває свою тезу «де було Воно, повинно стати Я» (Фройд, 2013).

У сучасному психоаналізі, зокрема, у дослідженнях Ж. Лакана, мова йде про можливість складання індивідуальності як цілого (яке зовсім не обов'язково повинно скластися).

Вперше термін «ідентичність» в психології був використаний У. Джеймсом, американським психологом і професором філософії, який підкреслював такі властивості ідентичності, як боротьба свого і чужого, тотожність і відповідність собі і суспільству (Джеймс, 1982), а заслуга у поширенні даного терміна та розробці феномена «ідентичність» безсумнівно належить Е. Еріксону. Визначаючи ідентичність як складне особистісне утворення, що має багаторівневу структуру, він виділяє три різних значення даного поняття: несвідоме прагнення до безперервності життєвого досвіду, свідоме відчуття унікальності індивіда, солідарність з ідеалами групи (Еріксон, 2000).

Згідно Д. Марсія, ідентичність є структурою «Его», яка представляє собою внутрішню динамічну організацію потреб, здібностей і переконань, які є одиницями ідентичності. Грунтуючись на роботах Е. Еріксона, Д. Марсія (Marsia, 1980) визначив і розробив статусну модель ідентичності, засновану на наявності або відсутності кризи ідентичності, а також сформованості-несформованості її одиниць.

На актуальність дослідження ідентичності та ідентифікаційних процесів вказували представники вітчизняної психології, зокрема Г. С. Костюк (Костюк, 1989) і С. Л. Рубінштейн (Рубинштейн, 1976), які зазначали необхідність вивчення

умов збереження особистістю самототожності у процесі становлення. О. М. Леонтьєв (Леонтьєв, 2004) обґрунтував актуальність організації процесів ідентифікації існуванням взаємозв'язку між психофізіологічною мінливістю людини та її стійкістю як особистості.

Л. Б. Шнейдер (Шнейдер, 2019) визначає ідентичність як складний феномен, «багатошарову психічну реальність», що включає різні рівні свідомості, індивідуальні та колективні, онтогенетичні і соціогенетичні підстави.

Проблеми життєвих криз та вікових особливостей криз дорослої людини, що пов'язані з пошуком своєї ідентичності розглядають В. Ф. Моргун, Т. М. Дзюба та О. Г. Коваленко (Дзюба, Коваленко, 2013).

У теоретичному дослідженні професійної орієнтації Н. О. Гончарової йдеться про пошук «себе», свого покликання та необхідного для цього самопізнання, встановлення відповідності між якостями, властивостями і вимогами майбутньої професії (Гончарова, 2010).

Результати досліджень Н. А. Ісаєвої, що проводилися у педагогічних ВНЗ, показують, що без спеціальної роботи зі студентами цілісне уявлення про професію часом не складається навіть у випускників (Ісаєва, 1988, с. 41-47).

Таким чином, вивчення проблеми ідентичності, умов її становлення є актуальними у зв'язку з тим, що саме людське існування, досягнення благополуччя пов'язані з перебуванням в злагоді з природою людини.

Отже, у вітчизняній і зарубіжній психологічній літературі є багато досліджень, що стосуються різних аспектів розвитку ідентичності особистості та про специфіці кризи ідентичності. Але більшість досліджень стосується підліткового або юнацького віку, часто не враховують той факт, що з цією проблемою людина може зіткнутися на будь-якому етапі свого життя.

Таким чином, ми вважаємо, що на сьогоднішній день проблема кризи ідентичності у дорослих людей, зокрема, які отримують другу вищу освіту, вивчена недостатньо і вимагає пошуку нових інтерпретацій і способів вирішення даної проблеми.

Метою статті є теоретичне обґрунтування і емпіричне вивчення особистісної та професійної ідентичності у здобувачів, які отримують другу вищу освіту.

Тому **завданнями даної роботи** є:

1) визначення методологічного підходу до вивчення ідентичності;

2) розроблення структурної моделі суб'єктивної ідентичності та її кризи у здобувачів, які отримують другу вищу освіту;

3) психодіагностичне вивчення суб'єктивної ідентичності здобувачів вищої освіти у пілотажному емпіричному дослідженні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наявність вищої освіти є необхідною вимогою для фахівців високої кваліфікації в багатьох галузях. Основними причинами, за якими люди отримують ще одну вищу освіту, наступні: зростання вимог до кандидатів при працевлаштуванні для чого потрібні знання з суміжних галузей знань; це є інвестиціями у власну кар'єру, які з часом повинні принести прибуток; підвищення соціального статусу людини; це може бути усвідомленим рішенням людини, де основним мотивом є бажання задовольнити спрагу пізнання, а також прагнення до самовдосконалення та особистого розвитку.

Але й інші причини. Нерідко пропрацювавши кілька років по своїй першій спеціальності людина розуміє, що це зовсім не те заняття, яким вона хоче займатися, а її приваблює щось інше. Таке трапляється, якщо у виборі ВНЗ вирішальне слово в свій час сказали батьки або інші значущі люди, не звернувши увагу на задатки, здібності та інтереси дитини, або вступ до вищого навчального закладу відбувався «за компанію» з друзями.

Існує ще одна причина, по якій людина йде здобувати другу вищу освіту. Справа в тому, що, як правило, це люди середнього віку, які нерідко переживають нормативну вікову кризу, головною характеристикою якої є усвідомлення розбіжності між мріями і життєвими цілями людини. Розрив між мріями і дійсністю несподівано виявляється нездоланною перешкодою, подолання якої здається можливим при отриманні другої освіти.

Також причиною вступу до ЗВО для здобуття другої вищої освіти може стати криза ідентичності особистості. Однак, якщо

вікова криза виникає при переході від одного вікового періоду до іншого і пов'язана зі зміною системи відносин індивіда до себе і до світу, то криза ідентичності пов'язана зі ціннісно-смісловий сферою людини, спрямованістю, досвідом особливостями характеру і самосвідомості особистості.

Тому одним із завдань роботи було створення структурної моделі суб'єктивної та кризової ідентичності здобувачів, які отримують другу вищу освіту з позицій особистісного підходу. Побудова даної моделі в нашому дослідженні ґрунтується на концепції тривимірної, поетапно конкретизованої психологічної структури особистості, яка була розроблена В. В. Рибалкою (Рибалка, 2009).

На нашу думку, саме ця модель дозволяє уявити наше дослідження проблеми формування ідентичності у студентів (здобувачів) що отримують другу вищу освіту.

Нами запропоновано поняття *суб'єктивна ідентичність*, під якою ми розуміємо рефлексивний процес формування ідентичності особистості, що протікає на рівні всіх підструктур особистості здобувача освіти (психосоматика, психофізіологія, інтелект, досвід, характер, самосвідомість, спрямованість, спілкування, психосоціальність, духовність), у процесі рефлексивної діяльності (децентрації) за всіма компонентами діяльнісного виміру структурної моделі (мотиваційно-ідентифікаційному, когнітивно-ідентифікаційному, ідентифікаційно-цільовому, операціонально-ідентифікаційному та емоційно-ідентифікаційному).

Відповідно до цього *суб'єктивна ідентичність* може бути представлена такими показниками як (див. нижче рис. 1):

а) *на рівні духовності особистості* – екзистенціальне буття особистості (тотожність, цілісність і визначеність на високих логічних рівнях);

б) *на рівні психосоціальності*: складні і диференційовані культурні інтереси;

в) *на рівні спілкування*: висока подієвість життя і товаришність у міжособистісному та професійному спілкуванні;

г) *на рівні спрямованості*: сукупність особистісне значущих цілей, цінностей і переконань;

д) *на рівні характеру*: риси характеру особистості, що здатні викликати у себе та в інших повагу, симпатію, схвалення і розуміння;

е) *на рівні самосвідомості*: самореферентність, тобто усвідомлення унікальності Я в його екзистенції і неповторності особистісних якостей; зріла (досягнута) ідентичність; почуття наповненості життя, висока самоповага; бажання відповідати ідеальному уявленню про себе;

ж) *на рівні досвіду*: людина добре справляється з життєвими завданнями, у неї стійкі життєві плани; підвищена рефлексія;

з) *на рівні інтелекту*: інтелектуальна самостійність;

і) *на рівні психофізіологічних якостей*: відповідність типологічним особливостям нервової системи; висока енергетика, впевненість в собі при високої внутрішньої напруженості, високий адаптаційний потенціал.

к) *на рівні психосоматики*: психосоматичне здоров'я.

Відповідно до структурної моделі суб'єктивної ідентичності здобувачів, які отримують другу вищу освіту, **кризова суб'єктивна ідентичність** особистості може бути представлена такими показниками як:

а) *на рівні духовності*: відсутність цілісності і визначеності на високих логічних рівнях, змістовний вакуум;

б) *на рівні психосоціальної*: відсутність складних і диференційованих культурних, професійних інтересів; почуття розгубленості, не знайдено місце в житті;

в) *на рівні спілкування*: відстороненість, відчуження, низька емпатія та егоцентрична спрямованість, деформація цінностей і відносин у спілкуванні;

г) *на рівні спрямованості особистості*: відсутність особистісне значущих цілей, цінностей і переконань;

д) *на рівні характеру*: невпевненість в собі, тривожність, конфліктність, недовіра і песимізм по відношенню до оточуючих та майбутнього;

е) *на рівні самосвідомості*: криза ідентичності; наявність порушень у когнітивної, ціннісно-змістової та емоційної сферах;

ж) *на рівні досвіду*: низька самостійність із зовнішнім локусом контролю, відсутність досвіду рефлексії щодо справжнього уявлення про себе, власного шляху розвитку, який супроводжується відчуттям особистісної цілісності, єдності

життєвих цілей і повсякденних вчинків, що дозволяють діяти послідовно;

з) *на рівні інтелекту* – низька інтелектуальна самостійність при вирішенні складних завдань, особливе у стресових ситуаціях;

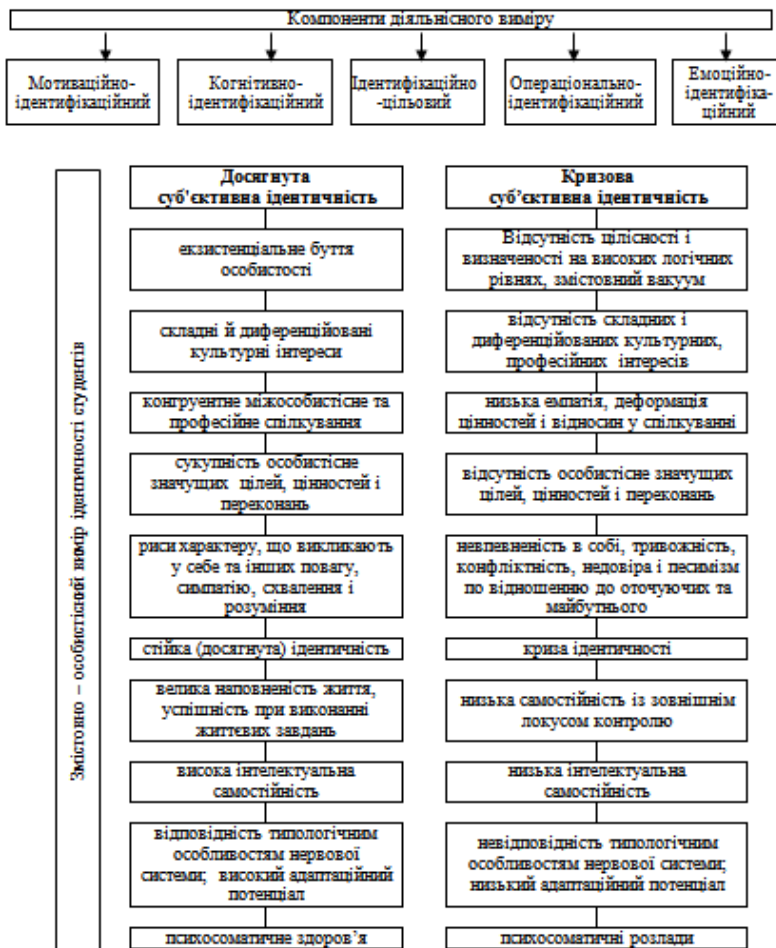

Рис. 1. Структурна модель суб'єктивної ідентичності та кризової ідентичності у здобувачів, які отримують другу вищу освіту

і) *на рівні психофізіологічних якостей*: невідповідність типологічним особливостям нервової системи; низький адаптаційний потенціал, відчуття психічного дискомфорту.

к) *на рівні психосоматики*: психосоматичні розлади.

Водночас підструктура самосвідомості, є «ядром» особистості, без якого неможливе ніяке наукове уявлення про структуру особистості.

Зміст структурної моделі суб'єктивної ідентичності та її кризи у здобувачів, які отримують другу вищу освіту, полягає в тому, що кожен компонент змістовно-особистісного виміру робить свій системний внесок у становлення і переживання особистістю своєї ідентичності, особистісної та професійної.

Ідентичність є процесом і результатом специфічної інтелектуальної активності особистості – рефлексивного процесу, який виникає в певній ситуації утруднення реалізації значущої діяльності та спробою подолання труднощів шляхом їх усвідомлення та знаходження нових смислів діяльності та самодійснення.

Центральним психологічним механізмом рефлексивного процесу ідентичності є децентрація. У результаті цього процесу особистість знаходить свій власний, а не нав'язаний шлях розвитку, який супроводжується відчуттям особистісної та професійної визначеності, тотожності і цілісності.

У пілотажному емпіричному дослідженні взяли участь 29 студентів – 2-го курсу (перша освіта) та 4-го курсу (друга вища освіта) Державного університету «Одеська політехніка», які навчаються за спеціальністю «психологія». Всі респонденти – це жінки у віковому діапазоні від 19-52 років. Здобувачі першої вищої освіти вступили до ЗВО після школи, а здобувачі другої вищої освіти вже мали спеціальності, а саме: менеджер – 6 осіб, економіст – 3, бухгалтер/аудитор – 1; енергоменеджер – 1; викладач молодших класів – 2, юрист – 2; філолог (РГР) – 1; програміст – 2. Дослідження відбувалося протягом 2021 року.

Із психодіагностичного інструментарію було відібрано такі засоби: методика дослідження особистісної ідентичності (за Л. Б. Шнейдер) (Шнейдер, 2019, с.250-252), методика дослідження професійної ідентичності (за Л. Б. Шнейдер) (Шнейдер, 2019, с. 254-256), методика дослідження самоставлення С. Р. Пантелєєва (URL: psylab.info) та «Опитувальник

кризової ідентичності» (ОКІ) Н. А. Самойлик (Дмитриєва, Самойлик, 2012, с. 86-100).

У даній статті представлені результати дослідження особистісної та професійної ідентичності здобувачів, які отримують другу вищу освіту (n=18). Також проведено порівняльний аналіз даних зі студентами, які отримують першу вищу освіту (n=11).

При дослідженні *особистісної ідентичності* (табл. 1) досягнута ідентичність діагностовано у 50,01% здобувачів, які здобувають другу вищу освіту та 54,54% у здобувачів першої вищої освіти.

Таблиця 1

Результати дослідження особистісної ідентичності у підструктурі самосвідомості методикою дослідження особистісної ідентифікації

(за Л. Б. Шнейдер)

Найменування показника	Значення діапазону показників	Група I (друга вища освіта) n=18, Результат у %	Група II (перша вища освіта) n=11, Результат у %
Передчасна ідентичність	0-20	5,55	–
Дифузна ідентичність	20-40	–	–
Мораторій	40-60	33,33	9,09
Досягнута ідентичність	60-80	50,01	54,54
Псевдоідентичність	80-100	11,11	36,37

Це статус ідентичності людини, яка сформувала певну сукупність особистісне значущих цілей, цінностей і переконань, переживає їх як особистісне значущі, що забезпечують осмисленість життя. Досягнута ідентичність проявляється як позитивне самоставлення при позитивному оцінюванні власних якостей і стабільного зв'язку з соціумом.

Критеріями позитивної (зрілої) досягнутої ідентичності є: уявлення про те, що особистість, характер і діяльність здатні викликати в інших повагу, симпатію, схвалення і розуміння; відчуття цінності власної особистості і одночасно перед-

бачувана цінність свого *Я* для інших; бажання відповідати ідеальному уявленню про себе; підвищена рефлексія, усвідомлення своїх труднощів; висока наповненість життя, орієнтація на інших та їх значущість (рис. 2).

Статус ідентичності в стадії мораторію діагностовано у 33,33% здобувачів, які отримують другу вищу освіту та у 9,09% здобувачів, що отримують першу освіту. За критеріями автора методики Шнейдер – мораторій це стан при якому людина перебуває в стані кризи ідентичності і активно намагається вирішити його, пробуючи різні варіанти. Так, мораторій зазвичай передбачає високий рівень тривожності. Для більш високих рівнів ідентичності характерно більш висока самоповага. Мораторій та зріла (досягнута) ідентичність поєднуються з більш складними і диференційованими культурними інтересами, більш розвинутою рефлексією.

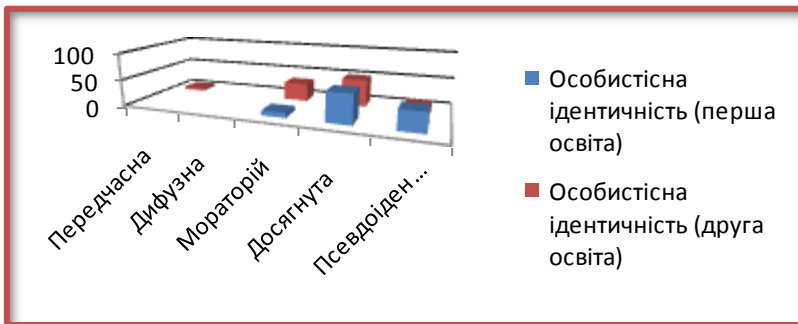

Рис. 2. Порівняння показників особистісної ідентичності здобувачів, які отримують другу освіту та студентів, що отримують першу освіту

Також у 5,55% здобувачів, які отримують другу освіту діагностовано передчасну ідентичність, яка виникає в тих випадках, коли людина взагалі не робила незалежних життєвих виборів. Ідентичність такою особистістю не усвідомлюється, скоріше це варіант нав'язаної ідентичності. Передчасної ідентичності відповідає менша інтелектуальна самостійність, особливо при вирішенні складних завдань в стресових ситуаціях.

У 11,11% здобувачів, які отримують другу вищу освіту та 36,37% здобувачів, що отримують першу освіту виявлено особистісну ідентичність у статусі псевдоідентичності.

Тут можливо дві лінії інтерпретації: по-перше, це може бути стабільне заперечення своєї унікальності; по-друге, навпаки, її амбітне підкреслення з переходом в стереотипію, а також порушення механізмів ідентифікації і відокремлення в сторону гіпертрофованості, порушення тимчасової зв'язності життя, ригідність «Я-концепції», неприйняття критики, низька рефлексія.

При дослідженні *професійної ідентичності* (табл. 2) досягнута ідентичність діагностовано у 38,88% здобувачів, які отримують другу вищу освіту та 9,09% у здобувачів першої вищої освіти.

Таблиця 2

Результати дослідження професійної ідентичності у підструктурі самосвідомості методикою дослідження особистісної ідентифікації (за Л. Б. Шнейдер)

Найменування показника	Значення діапазону показників	Група I (друга вища освіта) n=18, результат у %	Група II (перша вища освіта) n=11, результат у %
Передчасна ідентичність	0-20	11,12	18,18
Дифузна ідентичність	20-40	–	–
Мораторій	40-60	38,88	72,73
Досягнута ідентичність	60-80	38,88	9,09
Псевдоідентичність	80-100	11,12	–

Виявлено, що професійна ідентичність у статусі мораторію спостерігається у 38,88% студентів, які здобувають другу вищу освіту та 72,73% у здобувачів першої вищої освіти.

Значення ідентичності, що наближаються до таких показників (40-80), що відповідають досягнутої ідентичності та мораторію, характеризують людину, як орієнтовану на справу, інших і себе. Така людина бажає виконати свою професійну роль, проявити себе в професії, підтримувати свою професійну самоповагу.

Їй притаманна висока самоцінність і енергетика, упевненість в собі при високій внутрішньої напруженості; бажання відповідати ідеальному уявленню про себе; підвищена рефлексія, чітка визначеність життєвої ситуації; висока наповненість життя й товариськість, що пояснюється завантаженістю життя і стурбованістю повсякденними справами.

У даному дослідженні виявлено передчасну ідентичність у 11,12% здобувачів, які отримують другу вищу освіту та 18,18% у здобувачів, що отримують першу освіту. На думку фахівців це варіант нав'язаної ідентичності, коли вибір професії здійснюється під впливом інших людей, можливо батьків.

Така людина навряд чи буде проявляти самостійність і ініціативність на роботі, їй буде притаманна менша інтелектуальна самостійність у вирішенні професійних завдань, особливо при вирішенні складних завдань в стресових ситуаціях; захисний механізм – вихід із ситуації.

У здобувачів, які отримують другу вищу освіту також діагностовано псевдоідентичність – 11,12%. Що стосується професійної ідентичності, то у даному випадку псевдоідентичність можна трактувати як гіперідентичність внаслідок тотального поглинання статусом, роллю, роботою, іншим об'єктом або суб'єктом, при високому позитивному оцінюванні власних якостей і порушенні довірчих, гнучких зв'язків з соціумом, прагненні досягти мети будь-якими засобами.

Ми бачимо, що одна третина здобувачів, які отримують другу вищу освіту мають особистісну і професійну ідентичність в стадії мораторію, тобто переживають кризу ідентичності, яка шукає свого розв'язання, можливо через придбання нової спеціальності і реалізації себе в ній. Наявність передчасної і псевдоідентичності підтверджують гіпотезу про кризу особистості. Це може бути нормативний криза (середнього віку), а також криза особистості, що зачіпає ціннісно-смыслову сферу особистості (рис. 3).

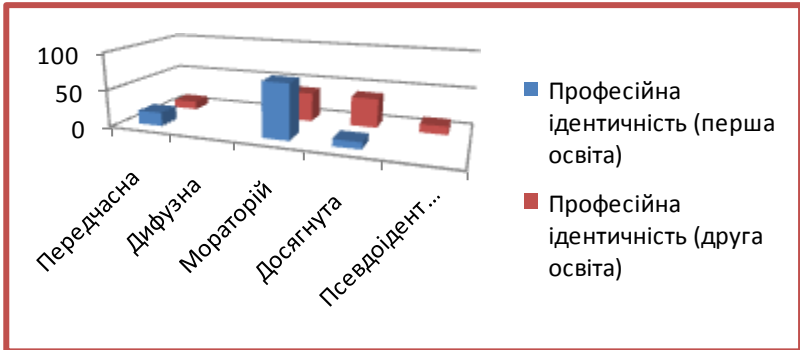

Рис. 3. Порівняння показників професійної ідентичності здобувачів, які отримують другу освіту та студентів, що отримують першу вищу освіту (у %)

Таким чином, тільки біля 50% здобувачів, які отримують другу вищу освіту мають досягнуту особистісну ідентичність та 38,8% – відповідно професійну досягнуту ідентичність (рис. 4).

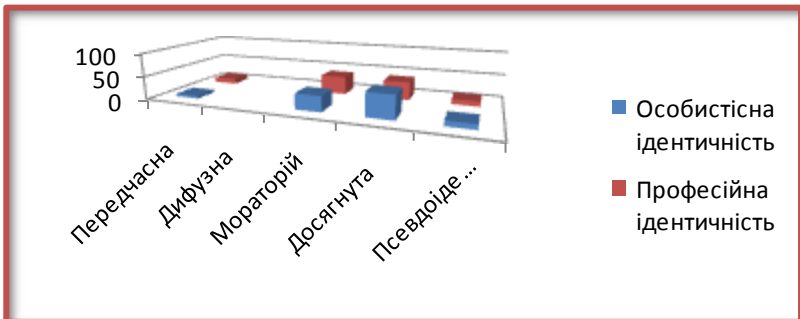

Рис. 4. Особистісна та професійна ідентичність здобувачів, які отримують другу вищу освіту (у %)

Для виявлення причинно-наслідкових зв'язків, інтеграційних процесів в окремих системах на міжсистемних рівнях був використаний метод кореляційних плеяд. За рівень гомогенності (інтегрованості) системи брали $p \leq 0,00$ (2-сторонній) (99,9%), що відповідає статистично достовірним коефіцієнтам кореляції (табл. 3).

За результатами кореляційного аналізу виявлена статистично значуща прямий зв'язок між показниками

«передчасна ідентичність» – «міжособистісні та професійні стосунки» ($r=0,63$; $p\leq 0,001$).

Таблиця 3

Дослідження кореляційних зв'язків особистісної та професійної ідентичності

Передчасна професійна ідентичність	«передчасна ідентичність» – «міжособистісні та професійні стосунки»	$r=0,63$ $p\leq 0,001$
	«мораторій»	$r= -0,67$ $p\leq 0,001$
Мораторій (професійна ідентичність)	«мораторій» – «самовпевненість»	$r= -0,67$ $p\leq 0,001$
	«мораторій» – «передчасна ідентичність»	$r= -0,67$ $p\leq 0,001$
	«мораторій» – «досягнута ідентичність»	$r= -0,67$ $p\leq 0,001$
	«мораторій» – «кар'єрний ріст»	$r= 0,67$ $p\leq 0,001$
Досягнута професійна ідентичність	«досягнута ідентичність» – «закритість»	$r= 0,67$ $p\leq 0,001$
	«досягнута ідентичність» – «мораторій»	$r= -0,67$ $p\leq 0,001$
Псевдоідентичність (особистісна ідентичність)	«псевдоідентичність» – «емоційний аспект»	$r= -0,61$ $p\leq 0,05$
	«псевдоідентичність» – «поведінковий аспект»	$r= -0,65$ $p\leq 0,001$
	«псевдоідентичність» – «досягнута ідентичність»	$r= -0,83$ $p\leq 0,001$
	«псевдоідентичність» – «самокерівництво»	$r= 0,74$ $p\leq 0,001$
	«псевдоідентичність» – «закритість»	$r= 0,79$ $p\leq 0,001$
Загальний показник кризи ідентичності	«криза ідентичності» – «внутрішня конфліктність»	$r= 0,72$ $p\leq 0,001$

Передчасна ідентичність тісно пов'язана з міжособистісним та професійним спілкуванням. Чим більше взаємини з людьми носять конфліктний характер, тим частіше спостерігається суперечливе відношення до своєї професії, людина не може визначитися чим би їй хотілося займатися. Це виражається в порушенні працездатності, яке виражається в поглиненості марними для подальшого розвитку речами, на шкоду всім іншим заняттям.

Виявлена статистично значуща зворотній зв'язок між показниками «передчасна ідентичність» – «мораторій» ($r=-0,67$ $p\leq 0,001$). Чим більш виражена передчасна ідентичність (пасивний тип ідентичності), тим менш виражений мораторій – статус, який має на увазі виражену активну позицію, високу тривожність на відміну від низької тривожності при передчасній ідентичності, прагнення вирішити труднощі, які виникли.

Другу групу позитивних взаємозалежностей була утворена між показниками: «мораторій» – «кар'єрний ріст» ($r= 0,67$; $p\leq 0,001$) та негативних залежностей між показниками: «мораторій» – «самовпевненість» ($r=-0,67$; $p\leq 0,001$), «мораторій» – «передчасна ідентичність» ($r=-0,67$; $p\leq 0,001$); «мораторій» – «досягнута ідентичність» ($r= -0,67$; $p\leq 0,001$).

Тобто людина знаходиться в стані кризи професійної ідентичності, намагається вирішити його, в цьому числі, шляхом кар'єрного росту. В цьому випадку отримання ще однієї вищої освіти можна розглядати, як одну з умов підвищення по службі і професійного зростання.

Негативна кореляція свідчить, що людина в статусі мораторію професійної діяльності пробує різні варіанти для активного розв'язання кризового стану. Тому не відчуває сумнівів в своїх здібностях до подолання труднощів і досягнення намічених цілей. Цей статус також несумісний з передчасною ідентичністю в силу різноспрямованості його векторів і хронотопом (передчасна ідентичність спрямована на минуле, а мораторій на майбутнє) та досягнутої ідентичністю, для якої характерно відсутність напруженості, яка властива мораторію.

Третя група взаємозалежностей виявлена між показниками професійна «досягнута ідентичність» – «закритість» ($r= 0,67$; $p\leq 0,001$), що може бути обумовлена тим, що критеріями зрілої ідентичності є внутрішня чесність, відкритість відносин людини з самим собою, досить розвинену рефлексію та глибоке розуміння себе, відкритість до конструктивної критики.

Негативна кореляція між досягнутої ідентичністю та ідентичністю у статусі мораторію ($r=-0,67$; $p\leq 0,001$) може бути обумовлена різними професійними завданнями – то до чого прагне людина у стані мораторію, вже досягла людина зі зрілою ідентичністю.

Четверта група позитивних взаємозалежностей утворена між показниками особистісна «псевдоідентичність» – «закритість» ($r=0,79$; $p\leq 0,02$), «псевдоідентичність» – «самокерівництво» ($r=0,74$; $p\leq 0,001$) та «псевдоідентичність» – «кар'єрний ріст» ($r=0,67$; $p\leq 0,001$).

Тобто людина, що знаходиться в статусі псевдоідентичності найімовірніше буде демонструвати виражену захисну поведінку, бажання уникати відкритих взаємин з самим собою, недостатність навичок рефлексії, поверхневе бачення себе, небажання визнати наявність особистих проблем. Переживання щодо власного *Я* супроводжуються внутрішнім напруженням, а основним джерелом того, що відбувається з людиною визнаються зовнішні обставини, а недостатньо розвинені вольові якості перешкоджають подоланню зовнішніх і внутрішніх перешкод на шляху до досягнення мети, у тому числі професійного зростання.

Негативна кореляція показників: особистісна «псевдоідентичність» – «емоційний аспект» ($r= -0,61$; $p\leq 0,05$), «псевдоідентичність» – «поведінковий аспект» ($r= -0,65$; $p\leq 0,001$), та «псевдоідентичність» – «досягнута ідентичність» ($r= -0,83$; $p\leq 0,001$).

Дана взаємозалежність може свідчить, що при статусі особистісної псевдоідентичності можуть відзначатися: кілька збуджений емоційний фон, при виникненні проблем можливі спалахи гніву або апатія, хронічна втома, висока тривожність, пригнічений настрій. Можливі почуття безпорадності, безсоння, психосоматичні розлади.

Таким чином, поняттям «криза ідентичності» зазвичай позначають велику групу психологічних факторів, які мають небажані наслідки для людини. У зв'язку з цим однією з найбільш актуальних проблем є своєчасне виявлення кризи ідентичності та кваліфікована психологічна допомога людям, що переживають цю кризу.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

1. Аналіз наукових даних із проблеми вивчення ідентичності, свідчить, що ідентичність – це складаний феномен, що включає різні рівні свідомості, індивідуальні та колективні, онтогенетичні і соціогенетичні підстави. Основними

функціями ідентичності є адаптивна і організуюча в просторі індивідуального Я.

В якості методологічного підходу у дослідженні використовувався особистісний підхід, який ґрунтується на закономірностях побудови, функціонування і розвитку особистості і являє собою сукупність концептуальних уявлень, психодіагностичних і психорозвивальних способів, які сприяють формуванню зрілої ідентичності особистості здобувачів.

2. На основі теоретичного дослідження запропонована і обґрунтована структурна модель суб'єктивної ідентичності та її кризи у здобувачів, які отримують другу вищу освіту, що передбачає три рівня теоретичного аналізу ідентичності: 1) соціально-психолого-індивідуальний (підструктури психосоціальної, спілкування, спрямованості, характеру, самосвідомості, інтелекту, досвіду, психофізичні і психосоматичні особливості); 2) діяльнісний (особливості діяльного прояву ідентичності); 3) генетично-віковий (особливості вікової динаміки здобувачів, які здобувають другу вищу освіту).

3. Під час пілотажного дослідженні особистісної ідентичності досягнута ідентичність діагностована у 50,01% студентів, які здобувають другу вищу освіту, та 54,54% у здобувачів першої вищої освіти;

Статус ідентичності в стадії мораторію (стан пошуку) діагностовано у 33,33 % здобувачів другої вищої освіти та у 9,09 % здобувачів, що отримують першу освіту. Стан пошуку – це стан кризи ідентичності, в якому людина активно намагається вирішити його, пробуючи різні варіанти.

У 5,55 % здобувачів, які отримують другу освіту, діагностовано нав'язану ідентичність,

За результатами дослідження у 11,11% здобувачів, які отримують другу вищу освіту, та у 36,37 % здобувачів першої вищої освіти виявлено особистісну ідентичність у статусі псевдоідентичності, тобто порушення механізмів ідентифікації і тимчасової зв'язності життя, ригідність «Я-концепції».

У дослідженні професійної ідентичності досягнута ідентичність діагностовано у 38,88% здобувачів, які здобувають другу вищу освіту, та у 9,09% здобувачів першої вищої освіти. Виявлено, що професійна ідентичність у статусі мораторію

спостерігається у 38,88% здобувачів, які здобувають другу вищу освіту, та у 72,73% здобувачів першої вищої освіти.

Передчасну ідентичність – у 11,12% здобувачів, які здобувають другу вищу освіту та 18,18% у здобувачів, що отримують першу вищу освіту. На думку фахівців це варіант нав'язаної ідентичності, коли вибір професії здійснюється під впливом інших людей, можливо батьків, та є передумовою виникнення кризи ідентичності.

У здобувачів другої вищої освіти також діагностовано псевдоідентичність – 11,12%, яку можна трактувати як гіперідентичність унаслідок тотального поглинання статусом, роллю, роботою, іншим об'єктом або суб'єктом.

Після порівняльного аналізу ідентичності здобувачів, які отримують другу вищу освіту, встановлено, що близько однієї третини здобувачів другої освіти мають особистісну (33,33%) і професійну (38,88%) ідентичність у стадії мораторію, тобто кризи ідентичності, котра шукає свого розв'язання, можливо, через придбання нової спеціальності і реалізації себе в ній. Наявність передчасної і псевдоідентичності також підтверджують гіпотезу про наявність кризи ідентичності. Це може бути нормативна криза (середнього віку), а також криза особистості, що зачіпає ціннісно-смыслову сферу особистості.

Тільки біля 50,01% здобувачів, які отримують другу вищу освіту, мають досягнуту особистісну ідентичність та 38,8% – відповідно, досягнуту професійну ідентичність.

Структурна модель суб'єктивної ідентичності та її кризи у здобувачів, які отримують другу вищу освіту, дає підстави для *перспективного продуктивного пошуку* передумов і детермінант як чинників подолання кризи ідентичності та створення адекватної, навіть ідеальної, суб'єктивної та професійної ідентичності. Це можливе шляхом включення в «зону найближчого розвитку» здобувачів, які отримують другу вищу освіту, операціональних компонентів ідентичності (діяльнісний вимір), і оволодінні через ці компоненти змістом зрілої особистісної та професійної ідентичності.

Список використаних джерел

Гончарова Н. О. Основи професійної орієнтації : навч. посіб. / за ред. В. Ф. Моргуна. Київ : Слово, 2010. 168 с.

- Джеймс У. Личность. *Психология личности* : тексты / под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, А. А. Пузыряя. Москва : Изд-во МГУ, 1982. С. 65–75.
- Дзюба Т. М., Коваленко О. Г. Психологія дорослості з основами геронтопсихології : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / ред., авт. передм. і додатку В. Ф. Моргун. Київ : Слово, 2013. 264 с.
- Дмитриева Н. В., Самойлик Н. А. Кризис идентичности феноменологии переживания : монография. Новосибирск : изд. НГПУ, 2012. 279 с.
- Исаева Н. А. Профессиональные интересы и представления студентов как компоненты педагогической деятельности. *Формирование компонентов педагогической деятельности будущего учителя в курсах педагогики и психологии* : сб. науч. тр. Тула, 1988. С. 41–47.
- Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Рад. школа, 1989. 608 с.
- Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва : Смысл, 2004. 352 с.
- Локк Дж. Сочинения в 3-х т. Т. 2. Москва : Мысль, 1985. 560 с.
- Методика дослідження самоставлення С. Р. Пантелєєва. (2021). URL: psylab.info
- Рибалка В. В. Теорії особистості вітчизняній психології та педагогіці : навч. посіб. Одеса : Букаєв Вадим Вікторович, 2009. С. 495–505.
- Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии. Москва : Мысль, 1976. 416 с.
- Шнейдер Л. Б. Психология идентичности : учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры. Москва : Изд-во Юрайт, 2019. 328 с.
- Эриксон Э. Г. Детство и общество / пер. с англ.; науч. ред. А. А. Алексеев. Санкт-Петербург : Летний сад, 2000. 415 с.
- Фрейд З. Психология масс и анализ человеческого «Я». Санкт-Петербург : Азбука-Аттикус, 2013. 192 с.
- Хайдеггер М. Время и бытие : статьи и выступ. Москва, 1993. 447 с.
- Marsia J. E. Identity in adolescence. *Handbook of adolescent psychology* / ed. J. Adelson. New York : John Wiley, 1980. P. 159–187.

References

- Dmitrieva, N. V., & Samojlik, N. A. (2012). *Krizis identichnosti fenomenologii perezhivaniya [Identity Crisis Phenomenology of Experience]*. Novosibirsk: izd. NGPU [in Russian].
- Dzhejms, U. (1982). lichnosti [Personality]. In Ju. B. Gippenrejter, & A. A. Puzyreja (Eds.), *Psihologija lichnosti: teksty.* (pp. 65-75). Moskva: Izd-vo MGU [in Russia].
- Dziuba, T. M., Kovalenko, O. H. & Morgun, V. F. (Ed.). (2013). *Psykhologhiia doroslosti z osnovamy herontopsykhologhii [Psychology of adulthood with the basics of gerontopsychology]*. (pp. 260-263). Kyiv: Slovo [in Ukrainian].
- Frojld, Z. (2013). *Psihologija mass i analiz chelovecheskogo "Ja" [Psychology of the masses and analysis of the human "I"]*. Sankt-Peterburg: Azbuka-Attikus [in Russian].
- Hajdegger, M. (1993). *Vremja i bytie: stat'i i vystup [Time and Being: Articles and Speeches]*. Moskva [in Russian].
- Honcharova, N. O. (2010). *Osnovy profesiinoi orientazii [Basics of professional orientation]: navch. posib.* Kyiv: Slovo [in Ukrainian].
- Isaeva, N. A. (1988). Professional'nye interesy i predstavleniya studentov kak komponenty pedagogicheskoy dejatel'nosti. In *Formirovanie komponentov pedagogicheskoy dejatel'nosti budushhego uchitelja v kursah pedagogiki i psihologi: sb. nauch. tr.* (pp. 41-47). Tula [in Russian].
- Jerikson, Je. G. (2000). *Detstvo i obshhestvo [Childhood and society]*. Sankt-Peterburg: Letnij sad [in Russian].
- Kostiuk, H. S. (1989). *Navchalno-vykhovnyi protses i psikhichniy rozvytok osobystosti [Educational process and mental development of personality]*. Kyiv: Rad. shkola [in Ukrainian].
- Leont'ev, A. N. (2004). *Dejatel'nost'. Soznanie. Lichnost' [Activity. Consciousness. Personality]*. Moskva: Smysl [in Russian].
- Lokk, Dzh. (1985). Sochineniia v 3-h t. T. 2 [Works in three volumes. Vol. 2]. Moskva: Mysl' [in Russian].
- Marsia, J. E. (1980). *Identity in adolescence*. New York: John Wiley.
- Metodyka doslidzhennia samostavleniia S. R. Pantelieieva [Methodology for self-determination by S. R. Pantelova]*. (1989). Retrieved from psytab.info [in Russian].
- Rubinshtejn, S. L. (1976). *Problemy obshhej psihologii*. Moskva: Mysl' [in Russian].
- Rybalka, V. V. (2009). *Teorii osobystosti vitchyznianiia psykhologhii ta pedahohitsi [Theories of personality in domestic psychology and*

pedagogy]. Odesa: Bukaiev Vadym Viktorovych [in Ukrainian].
Shnejder, L. B. (2019). *Psihologija identichnosti: uchebnik i praktikum dlja bakalavriata i magistratury [Identity Psychology: Textbook and Workshop for Bachelor's and Master's Degrees]*. Moskva: Izd-vo Jurajt [in Russian].

I. Povelko

RESEARCH OF IDENTITY IN STUDENTS THAT RECEIVE SECOND HIGHER EDUCATION

The article substantiates the need to study the problem of identity and the conditions of its formation. Theoretically, the reasons for which a person receives a second higher education, one of which is experiencing a crisis of identity.

The study of identity uses a personal approach, which is based on the laws of construction, functioning and development of personality and is a set of conceptual ideas, psychodiagnostic and developmental methods that contribute to the formation of a higher education mature identity. A structural model of subjective and crisis identity of applicants for higher education has been developed and substantiated. The content of the applicants receiving a second higher education subjective and crisis identity structural model of is that each component of the content-personal dimension makes a systematic contribution to the formation and experience of personal identity, personal and professional.

It is determined that the central psychological mechanism of the reflexive process of identity is decentralization, due to which the individual finds his/her own, not imposed path of development, which is accompanied by a sense of personal and professional certainty, identity and integrity. The concept of subjective identity by substructures of personality is introduced; gained further development of ideas about the psychological conditions and means of developing the student's identity.

The results of subjective and crisis identity in applicants for second higher education and applicants receiving first higher education experimental study are presented. In particular, it was studied that only 50.01% of applicants who receive a second higher education have a personal identity and 38.8% - respectively, a professional identity. Identity status in the moratorium stage (state of identity crisis) was diagnosed in 33.33% of applicants for second higher education and 9.09% of applicants receiving first education.

The structural model of subjective and crisis identity of applicants receiving a second higher education provides a basis for a productive search for preconditions and determinants as factors in overcoming the identity crisis and creating an adequate, even ideal, subjective and professional identity.

Key words: *identity model, achieved subjective identity, crisis subjective identity, second higher education.*

Надійшла до редакції 14.09.2021 р.